

En resehandbok från 1500-talet

av G. Stenerudh.

För några år sedan vid ett besök i Postmuseum i Bern upptäckte jag där i en monter en gammal resehandbok, som hembjudits museet av ett antikvariat i staden. Den var inte stor men ganska tjock. Formatet var endast omkring 9×12 cm. Då jag på titelbladet såg att även Sverige fanns med i boken fick jag museiföreståndarens tillstånd att titta litet närmare på den. Vi skall i det följande bläddra något bland sidorna för att se vad vi kan upptäcka av intresse.

Författaren, tyske skolläraren George Mayr i Augsburg, uppger att hans "Wegbuchlin" ger anvisningar på de förnämsta och mest använda vägarna genom hela Tyskland, Ungern, Böhmen, Polen, Litauen, Sverige, Danmark, Moskovitiska riket, Nederländerna, Frankrike, England, Italien, Spanien och Portugal. Det är en ny, utökad och förbättrad upplaga, utkommen 1573 "Cum Gratia & Priuilegio Imperiali" (bild 1).

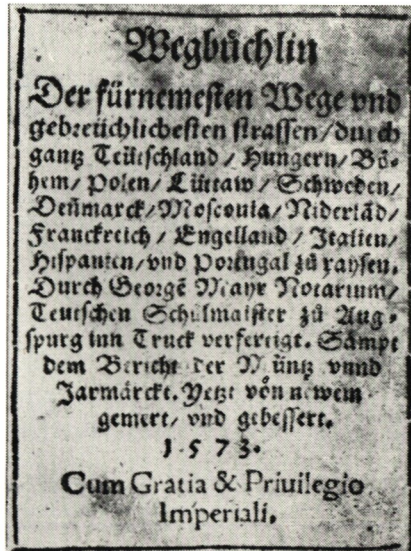

Bild 1.

I förordet nämnes att författaren som vuxen fått lust att lära sig både ett och annat och i det syftet farit vida omkring. Han hade alltid beflitat sig om att, särskilt då det gällde Tyskland, teckna sig till minnes olika platser och vägar så att han därmed kunde stå andra till tjänst. Med stor och långvarig möda hade han även lyckats göra en sammanställning över de viktigaste vägarna i andra länder. Men han hade icke låtit sig nöja med detta utan hade också i boken tagit in uppgifter om myntsorter i alla länder och städer liksom upplysningar om de marknader som här och där hållas i Tyskland. Förordet avslutas med en bön till den Allra Högste om beskydd så att allt måtte avlöpa väl under resan.

Sedan följer en berättelse på rim hur var och en som är ute på resor skall förhålla sig. Den är ganska rolig och vi skall därför titta litet närmare på den. Jag tillåter mig att emellanåt citera med hänsyn till rimmet och till att stämningen i uttrycken skulle gå i det närmaste förlorad vid en översättning.

För vandraren, liksom för människan i allmänhet, är denna jämmerdal fylld med sorg, bekymmer och ängslan. Mycken möda men liten ro. Vandraren möts av faror och svårigheter på sina färder:

*Es seind gar vil irnger weg
Auch findt er manchen bösen steg.
Rumbt auch inn manches tieffes moss
So werden oft die wasser gross.
Die Wölff im Winter manchen jagen
Im Sommer jn die Son thut plagen.*

Men detta är hinder som Gud och naturen ställer i vandrarens väg och det får han tåla. Värre är det att han måste akta sig för onda människor, som kunna döda honom eller röva från honom all hans egendom. Han kan för all del också träffa goda människor. Några regler vill författaren emellertid ge vägfararen:

*Erstlich soll Er den lieben Got
Anruffen/ das er jn vor not.
Beware/ das er widerum
Haim/ od an gut herberg kum.*

*Ich darff hie niemandt leeren wol
Das er den Wirt vor zalen sol.
Der Wirdt ist selber wol so gscheydt
Macht die Zech eh man geht und reüt.*

*Auch soll nicht yederman vertrawen
Hat er Gellt lass er es nit schawen.*

*Auch findt man manchen Gast der fragt
ob der Wirt hab ain schöne Magt.
Ain Gast der soll benüget sein
Wenn er hat gutte speyss und wein.
Wiewol ain Gast auch sehr wol thut
Wann das Bettgwand ist rain und gut.*

*Ain frummer Gast ist etwa fro
Wan er kan schlaffen auf dem stro.
Wer nit on federn schlaffen mag
Derselb das Bettgwand mit im trag.*

Men, konstaterar författaren, min uppgift är att tala om vilka vägar den farande skall använda för att komma från den ena platsen till den andra, ty att fråga sig fram är inte tillförlitligt. Det kan säkert inträffa att någon på en vänlig förfrågan icke vill visa vägen ens med sin fot. Men som allmän regel gäller:

*Das so bald er den Galgen sicht
Das es das best anzaygen sey
Statt oder Fleck ist nach darbey.*

Om vandraren rådfrågar boken får han reda på huru många mil de olika platserna ligger från varandra, vilka vattendrag han möter på sin väg m. m. Det är en förnämlig liten bok och den som inte förstår sitt bästa utan på egen hand vill försöka ta reda på sin färdväg kommer säkert sent fram till natthärbärgen. Men:

*Wann du alssdan in deiner hand
Diss Buchlin hast/ wilt über land.
Frag nu dem nächsten Flecken zu
So kumbst du dar inn guter rhu.*

Så börjar — med Tyskland som första land — en redogörelse över vägar och orter. För en som intresserar sig för posthistoria ger resehandboken i detta kapitel mycket av värde, då den säkerligen är ett av de äldsta kvarvarande dokumenten vilket i tryck återger en detaljerad beskrivning av postvägarna i Europa. Avsikten med denna artikel har emellertid icke varit att redogöra för studier i ett dylikt ämne. Jag tänkte närmast se efter vad den lilla boken kan ha att säga om särskilt vårt land. Vi bege oss därför omedelbart i väg norrut.

Resan börjar i Augsburg och går sedan över Nürnberg—Bamberg—Koburg—Erfurt—Braunschweig—Celle, på vilken sistnämnda plats hertigen av Lüneburg håller hov. Från staden Lüneburg färdas man över Elbe till Hamburg och vidare till hertigdömet Holstein. Där passerar man Neumünster och kommer sedan till Rendsburg—Gottorp—Flensburg—Aabenraa (Oppenror) och vidare till färjeplatsen vid Lilla Bält. Då är man inne i konungariket Danmark. Sedan går färden vidare från Assens till Odense. ”Da ligt ain Künig von Denmarck begraben / der haisst Hanns Iud”. Vidare till Nyborg och ”ubern Beltz / da helff Gott allen guten und frummen ge sellen”. På Själland ligger Korsör, Stillinge, Kollenberg (Kalundborg), Albeck (Holbaek), Rot-

Korschilde	4
¶ Beppenhagen.	4
Da helle der Künig von Denmarck Hof/da mag man auch auff das Meer sigen.	
¶ D:acor.	2
Allda ist der Haring fang.	
Balsterbog	7
Hellenbog	2
Ain Insel Pohnholinlang	14
¶ Bolmerschmitte.	
Da hebt das Land Schweden an.	
Bollmar	7
	Ain

Bild 2.

schildt (Roskilde) och slutligen Köpenhamn. Där håller konungen av Danmark hov.

Två mil från Köpenhamn ligger Dracor (Dragör), där man överallt fångar sill. På andra sidan ligger Balsterbog (Falsterbo) och två mil därifrån Hellenbog (Malmö). Så kommer 14 mil därifrån "Ain Insel Pornholinlang" (Borgholm) och så småningom Kolmerschmitte (Kalmar sund?).

Da hebt das Land Schweden an.

Kollmar (Kalmar)	7 (mil) (Bild 2.)
Ain Insel Purckulm (Borgholm)	4
Zu der Junckfraw (Jungfrun)	7
Kuttland (Gottland)	
Ain Insel /ist 18. meil lang/ und 5. breit.	
da ist ain Statt /haisst Wisswoy (Visby)/ darinn seind mehr Kirchen dan leüt.	

	55
Ain Insel Purckulm	4
Zu der Junckfraw.	7
Kuttland/	
Ain Insel /ist 18. meil lang/ vnd 5. breit.	
da ist ain Statt /haisst Wisswoy / darinn seind meh: Kirchen dan leüt.	
Wisswoy	14
Ain Insel die haisst Gottis schonde	14
Uber den Rigischen boden/ da helf Got ainem ydem frumen Christen /da müß mancher grosse gfar vnd not erleydē vñ außstehn.	18
Lysland	

Bild 3.

Wisswoy	14	
Ain Insel die haisst Gottis schonde (Gotska Sandön)	14	
Uber den Rigischen boden/ da helf Got ainem yeden frumen Christen/ da muss mancher grosse gfar und not erleyde un ausstehn.	18	(Bild 3.)

Vår reseledare beger sig därefter in i det moskovitiska riket och kuskar omkring där både härs och tvärs. Det är många gånger svårt att följa honom, ty han har en förmåga utan gränser att ge orterna fantasifulla namn. Nå, han beger sig i alla fall slutligen ned till Tyskland igen över de baltiska staterna. Han anvisar emellertid — och det är för oss intressant — en väg över Finland och Sverige tillbaka till Tyskland. I Finland möter vi först

Burge (Borgå)	
Raspurge (Raseborg)	16 (mil)
Oburge (Åbo)	14
Xbe/und kosterholen (Kastellholm på Åland?)	27
Xlaschaff (?)	12
Auastrac un Stackhalben (? och Stockholm)	12
Newkappen (Nyköping)	12
Narrenkappen (Norrköping)	10
Seürkappen (Söderköping)	3
Linkappen (Linköping)	6
Sanich (Skänninge?)	3
Matschrien (Vadstena?)	2
Künigkappen (Jönköping)	8
Wittland (Vetlanda)	7
Kollmer (Kalmar)	10
Offerseher (Ofer See, över havet?)	7
Lottaw (?)	4
Rattliebe (Ronneby)	4
Salispurg (Sölvesborg)	4
Auffee (Åhus?)	4
Thosomershabe (till Simrishamn?)	4
Uso (Ystad?)	4

Trelleburg (Trelleborg)	4	
Falsterbog (Falsterbo)	4	
Ellbog (Malmö)	3	
Koppenhagen	4	(Bild 4.)

Jag har försökt mig på att gissa namnen på de angivna orterna. I de fall det blivit något resultat har detta angivits inom parentes efter namnen i boken. Det förefaller mig som om författaren nedtecknat namnen så som de ljudit för hans öra. Svårigheterna synas emellertid ha blivit honom övermäktiga eftersom han varit alldeles obekant med språket. Om någon läsare har en upplysning att ge — det kan gälla en rättelse av mina uppgifter eller också en upplysning i något fall där jag icke lyckats att gissa ortens namn — är jag tacksam för ett meddelande under adress Postmuseum, Stockholm 2.

Som avslutning meddelar författaren att han med Guds hjälp bragt sitt verk till ett slut och ber läsaren ta emot det med saktmodigt sinne. Vill Gud förutna honom att leva vidare så skall ännu en ny upplaga

64		
Kla schaff	12	Trelleburg
Auastræt vñ Grackhalben	12	Falsterbog
Nerokappen	12	Ellbog
Narrenkappen	10	Koppenhagen.
Seurkappen	3	
Lirkappen	6	
Sanich	3	
Marschrien	2	
Königkappen	8	
Wittland	7	
Kollmer	10	
Offersehce	7	
Lottaw	4	
Kartliebe	4	
Salzburg	4	
Auffre	4	
Ehosmershabe	4	
Vso	4	
Trelleburg		

Trelleburg	4
Falsterbog	4
Ellbog	3
Koppenhagen.	4
Allda helle der König von Seimarek Hof.	
Dolgend	

Bild 4.

komma ut och i den skall ännu fler länder och platser finnas angivna. Som sista färdkost skickar han med några moraliserande ord om att det även — bildligt talat — är viktigt att vandra de rätta vägarna här på jorden; man skall aldrig ljuga och ej heller låta orätt gå före rätt. Och så allra sist:

Durch den Hailigen Gaist allsamen
Wünscht Georgius Mair uns Amen
Getruckt zu Augspurg
durch Philipp Ulhart.

Det har lyckats mig att genom Kartografiska Sällskapets i Stockholm publikation IMAGO MUNDI nr VII, 1951, med tämligen stor säkerhet fastslå att vår lilla resehandbok är ett avtryck av en 10 år tidigare — 1563 — i Augsburg utkommen "Raissbuechlin", författad av borgaren i staden Jörg Gail och tryckt av Valentin Othmar. Gail påpekar att boken tryckts med kejsarligt privilegium. Detta ger honom ensamrätten till nytryckning av boken under 10 år framåt i tiden. Mayrs arbete utkom 1573 så i fråga om publiceringsrätten hade Mayr intet att befara. Han behövde icke alls vara någon berest man, han kan lika gärna ha varit en skolmästare, vars intresse mera kretsade kring de vägar man kunde använda sig av för att tjäna pengar än de man under möda och umbäranden hade att befara. Augsburg var vid denna tid en betydande stad med ett livligt politiskt, ekonomiskt och kulturellt liv. Det var därför helt naturligt att en bok, i vilken fanns uppgifter om reseförbindelser till och inom olika länder samt många andra upplysningar av värde, skulle finna god avsättning på en sådan plats. Kanske var Mayr en natur, som under nattliga studier vid lysoljelampans sken drömde sig bort till fjärran länder och nu, då privilegietiden av 10 år gått till ända utan att den ursprunglige utgivaren av boken kommit med en ny utgåva, såg en möjlighet att inför eftervärlden framträda såsom den som visste det mesta om resor i Europa på 1570-talet. Men det må vara hur som helst med Mayrs erfarenhet av resor och hans uppsåt. Eftervärlden bör tacka honom för att han var en bland de första som lät trycka en bok, vilken säkert i många fall var till större nytta för dåtidens vägförande än de samtida kartorna.